

משבר החינוך במחנות העולים

א

הועידה העשירית של הפועל-המזרחי, הראשונה לאחר קום המדינה (ו-יב מרחשון תש"ח), שהתכנסה בירושלים, ייצגה עשרים וחמישה אלף חברים, רבים מהם עולים חדשים שנקלטו בעבודה, בהתיישבות ובמקצועות חופשיים. נוכח עליית רבבות יהודים מארצות המזרח, ברובם המכריע שומרי-מסורת, נעשו נסיונות היערכות כדי למצוא את הדרך אליהם לשם קליטתם. ההתיישבות התאוששה מאבי-דותיה הקשות במלחמת השחרור, גם גדלה והתרחבה כדי ארבעים מקומות-ישוב ויותר. התגבשו גושים התיישבותיים, מושביים וקיבוציים, בכל אזורי-הארץ. יש התפתחות ניכרת בשיכון, במוסדות כספיים ובקואופרציה. תנועת בני-עקיבא גדלה במספר חבריה ובפעילות. מועצת הפועלות הרחיבה רשת מוסדותיה החינוכיים והסוציאליים. הפועל-המזרחי קיים משא-ומתן עם ההסתדרות הכללית בדבר הקמת איגוד מקצועי אחד. ישנם סיכויים, שהדבר יצא לפועל בקרוב.

הבחירות לכנסת הראשונה, בהן הופיע הפועל-המזרחי בחזית הדתית המאוחדת, הנחילו לתנועה עמדה מכובדת בכנסת ובממשלה. משה שפירא בהרצאתו על דרכו של הפועל-המזרחי במדינה הדיגיש את החיוב בהסכם הקואליציוני:

"אנו, כאזרחי המדינה, ממלאים כל חובותיה של המדינה, ויחד עם זה אנו מצווים ועומדים על בנינה ברוח התורה. בתחום זה יש לנו יריבים משמאל ומימין. הסעיפים הדתיים בתכנית הממשלה, כגון סיפוק

הצרכים הדתיים לכל אזרחי המדינה, עיקרם מביע אי-הפרדה בין דת משה וישראל לבין מדינת ישראל, נקודת-מרכז בעלת משמעות רבה. ודאי אין אנו מסתפקים בשבת של מנוחה ורוצים גם בשבת של קדושה. משנגביר את כוחנו נתקדם לקראתה. עתה אנו מצפים שנמלי הארץ ישבתו בשבת והרכבות לא יופעלו ביום זה.

"זו הפעם הראשונה שיש לנו חלק מכובד בשלטון הממשי. קיבלנו תיקים בעלי ערך בעיצוב סדרי החיים במדינה. באחרונה תוקפים את משרד הפנים, שאני עומד בראשו, מצד הימין האזרחי ומצד השמאל הקיצוני, שני האגפים שהם האופוזיציה. הגני קובע את מדיניות הפנים לטובת המדינה, לפי הבנתי ומצפוני. לא אזוז מן הקו שקבעתי. עניני הפנים של הארץ אין לנהל לפי חישובים מפלגתיים צרים מזה ומזה אלא לפי אינטרסים ממלכתיים. בכל עניני עבודתי הציבורית הייתי עצמאי, לפעמים גם כלפי חברי בהפועל-המזרחי. אמשיר בדרך זו. לחצים אינם עשויים 'להחזיר אותי למוטב'. הגני נציג של מפלגה בממשלה, אבל שר של המדינה — וטובתה לנגד עיני."

הוא הביא בפני הועידה את התמורות העשויות לחול באוכלוסיה היהודית בארץ עם עלייתם של מאות אלפי יהודים מתימן ומלוב, ממרוקו ומעיראק, המונים עצומים שומרי תורה ומצוות.

"ניתן את דעתנו לעליה זו ולקליטתה הראויה במשק, בחברה ובקרב היהדות של תורה ומצוות. מה עשינו ומה נעשה כדי לשמור על דמותם המסורתית של המונים אלה הנוהרים אלינו מארצות המזרח? הרי יודעים אנו היטב כיצר שליחי השמאל עוסקים בלהיטות להשתלט על נפשם של יהודים אלה, ילדיהם ונעריהם, במחנות, בלשכות-עבודה, במגמה להעבירם על דתם ודעת קונם. הם מפעילים אמצעי-לחץ על יהודים-עולים אלה, שומרי מצוות, שיכריזו, כאילו רצונם בחינוך של זרם העובדים. אנו מחוייבים להיות נכונים ביותר למערכה על נפש עליה מופלאה זאת. נכונים במשאבים, ברצון טוב ובמסירות-הנפש."

בפרק האחרון של הרצאתו אמר :

"בקרב העולים שהגיעו לארץ אחר המלחמה היו מועטים ביותר שומרי מצוות. שאלתי את עצמי : האומנם הגענו לאפיסת-כוחות ואנו

המוהיקאנים האחרונים? והנה חל מפנה, לאושרנו ולאושרה של המדינה: שבעים וחמישה אחוזים לפחות מעליה זו הם דתיים. העליה בעתיד הקרוב, מארצות ערב ומצפון אפריקה, שם ישנם כשמונה מאות אלף יהודים, תהיה עליה דתית. זה מחנה רב ועצום שישנה את פני המדינה. אליהם יש לצרף עולים שומרי-מסורת מארה"ב, מדרום-אמריקה וממערב אירופה. יד ההשגחה העליונה, שרבים מבין שורות היהדות הדתית בעולם היהודי נוהרים אל חופי הארץ, החילותי להאמין, שלא רחוק היום והיהדות הדתית תהיה רוב בארץ.

"כיצד נקלוט המונים דתיים אלה, בחומר וברוח, תוך כדי מניעה מגורמים חילוניים לפגוע באמונתם ובאורחותיהם? יש צורך בגיוס טוטאלי של כל הכוחות שבתוכנו, צעירים וגם קשישים, כדי לקרב יהודים דתיים אלה אל המחנה של שומרי תורה ומצוה. אל נחמיץ שעה גדולה זו. כלל יסודי במערכה, לפעמים יש כורח באופנסיווה כדי להחזיק את הקיים וגם להתקדם ולהתפשט. עלינו לעבור להתרחבות: הזמן קצר והמלאכה מרובה. יש לקבוע לעצמנו מטרה קרובה והיא, שתוך השנה הבאה נכפיל את מספר חברינו ונגיע אי"ה לחמישים אלף חברים בהסתדרות הפועל-המזרחי".

בסיום הנאום פנה שפירא אל העבר ודלה ממנו בטחון בעתיד: "אני זוכר את הפועל-המזרחי בראשיתו. מעטים היו חבריו. דל היה. רק אנשים בעלי אמונה גדולה, שהאמינו אמונה שלימה ביעודו של הפועל-המזרחי, יכלו להביא את התנועה עד הלום. נחזיר את אמונתם של ראשוני התנועה לתוך הפועל-המזרחי. נחזיר לעצמנו את האמונה בכוחותינו, בייעודנו. אני בטוח שהעתיד הוא שלנו. נתגייס כדי להגיע למטרתנו, יצירת רוב יהודי דתי בארץ, והרוב הזה קום-יקום, בעזרת השם, בעתיד הלא רחוק".

ב

שפירא שירטט בדבריו בועידת הפועל-המזרחי את תכנית-העתיד של הציבור הדתי במדינה. הוא פתח בתיאור החלל הריק שלאחר

המלחמה. ששה מיליון יהודים אבדו במחנות-המוות. שליש מן העם כולו. ואילו היהדות של תורה ומצוות אבידתה כבדה ביותר, לפחות שמונים אחוז במנין והרבה יותר במשקל. ניספו רבים, רבים מבין חכמי התורה, החסידות והמוסר, חרבו תלמודי-תורה ושיבות, נמחקו אורחות-חיים מסורתיים של אלפי קהילות-קודש.

מעטים שרדו מיהדות זו בעלת רציפות מורשתית. עתה, בקום המדינה, אנו מצפים לקיבוץ גלויות של יהודים ולהתכנסות שארית-הפליטה של היהדות. בקרב העולים מבין השרידים מארצות אירופה מעטים הם שומרי-מצוה ואנשי-תורה. אנו מקווים, ששיבת ארץ-ישראל תלבה את הניצוצ של אמונה גם אצל המרוחקים והם ישובו אל מורשת-אבות. בינתיים שאלנו את עצמנו, אמר שפירא, מהו עתידה של היהדות במדינת ישראל? הנישאר כאן מיעוט הולך ופוחת, חס ושלום, או שמא נזכה לברכת גידול והרחבה?

באותו נאום אמר: אחדות היהדות הדתית ועליית המונים יהודים שומרי-מסורת מארצות המזרח לארץ-ישראל הן תקוות עתידה של יהדות התורה במדינה.

הוא ראה לעיניו שבע מאות, שמונה מאות אלף יהודי תימן, לוב, עיראק, מרוקו ועוד, שעלייתם כבר החלה ובשנים הקרובות יתרכזו בארץ, ברובם המכריע שומרי-מסורת, שישנו את פני דמותה של האוכלוסיה היהודית כאן. בזכותם יש עתיד למדינה של יהודים וגם של יהדות.

שלא כדרכו המתונה בדיבור, מתוך זהירות מפני הפרזה, בפעם הזאת אמר: "אני מאמין שלא רחוק היום והיהדות הדתית תהיה רוב במדינת ישראל; אנו נהיה בסיס השלטון במדינה".

משהעירו לו, שאולי יש הפרזה בדבריו, השיב למעיריו: אנו מצווים לגולל חזון-העתיד בפני הנוער, שמחר ומחרתיים אנו נהיה המובילים בממשלת המדינה. האם אין החזון ניתן להגשמה? אם המוני העולים הדתיים יישמרו באמונתם ובמסורתם כאן, יהיה רוב שומרי מצוות באוכלוסיה היהודית. ראשי ציבור צריכים לראות את האור ולא רק את הקשיים, באופק מאיר עמוד השחר.

בזמן שאמר דברים אלה, בראשית חורף תש"י, כבר הגיעו שמועות שבמחנות העולים הוקם מנגנון קליטה חילוני מובהק, שבאמצעי פיתוי ולחץ מנסה להרגיל את ילדי העולים לאורח חיים ללא מצוות ולחנכם ללא תפילה וללא לימוד תורה. שערי המחנות סגורים בתכלית בפני מורים ומחנכים דתיים. הועידה בהחלטתה נקטה לשון זהירה ורשמה: "אנו מוחים נגד מגמת המשרד לחינוך ותרבות לפתוח במחנות העולים מוסדות-לימוד שמתעלמים מן הזרם הדתי של המזרחי ומאופיים של העולים, דתיים ברובם המכריע, הדורשים חינוך של תורה ומצוות לילדיהם".

כעבור זמן לא-רב הגיעו ידיעות בדוקות על משטר אנטי-דתי קשוח במחנות עולי תימן. ארבעים אלף יהודי תימן, שעלו לארץ בכיסופיהם לגאולה כעל כנפי-נשרים, נתקבלו במחנות על-ידי אנשים חילוניים, שהחלו ללגלג על פאותיהם המסולסלות, תפילותיהם ואורחותיהם, על דקדוקיהם בשולחן כשר ובשמירת מנוחת-השבת, לעג מלווה פיתוי ואיום במיוחד לגבי ילדים ונוער: אם תהיו כמונו, הישראלים, הסבורים שבמדינה שלנו, הדת ומצוותיה הן מיותרות, תוצר של גלות, ויש להשתחרר מהן, נדאג לכל צרכיכם, מזון ובגד, בית-ספר ושעשועים; אך אם תוסיפו להחזיק במנהגי הדת, כפי שקיימתם אותה בגלות תימן, נצטרך לשנותכם על כרחכם. דעו, כאן מדינת ישראל ולא קהילה נידחת בתימן.

בראש מחנות-העולים הועמד פקיד משרד החינוך והתרבות, ראש "המחלקה לקליטה תרבותית של העולים", שהציב לעצמו ולמנגנונו, מנגנון-הקליטה, הנהגת חינוך אחיד חילוני במחנות אלה, במגמה להוציא את הילדים והנוער בפרק-זמן קצר ביותר מ"תרבות גלותית נחשלת ושילובם בתרבות-חיים חילונית מתקדמת בישראל", כפי שנהג לומר. רוב המורים והמחנכים גויסו משורות "השומר הצעיר", אנטי-דתיים קשוחים ביותר.

העולים החדשים, שהוחזקו במחנות במשטר קפדני של תלות בצוותות הקליטה, לא ידעו דבר על זרמים שקיימים במערכת החינוך ובכללם גם זרם דתי, ועל זכות ההורים לבחור בחינוך שהם רוצים

להקנות לילדיהם. נדמה היה להם, שנדונו להיות כפופים בכל לבחורים ולבחורות אלה, המדברים אמנם בלשון-הקודש, אך התנהגותם מנוגדת לזו של יהודים בעלי מסורת-אבות.

בין אלפי העולים היו הורים שהתנגדו התנגדות נמרצת לחינוך ילדיהם ללא תפילה וללא לימוד תורה, ללא נטילת ידים וללא ברכת המזון. הם נסערו בראותם מדריכים גסי-רוח שקיצצו גם בפאותיהם של ילדיהם והכריחו אותם לישיב גלוי-ראש בבית-הספר ובסעודה. הורים אלה התלוננו בפני חכמי-תימן בירושלים ובתל-אביב, ותיקים בארץ, שגוזרים גזירות של חילולי-קודש על ילדיהם במחנות-העולים.

ג

הציבור הדתי נזדעזע בשמעו על ציד-נפשות במחנות ויצא בדרישה תקיפה להפסיק את הכפיה החילונית, לפטר את המינהל ועובדיו, ולקבוע צוותות קליטה, הדרכה והוראה מבין יהודים שומרי-מצוות. בחוצות עיר נתפרסמה הודעתם של עשרות רבני תימן, שבה כתבו, בין היתר: בשבתנו בתימן נהגו הגויים לרוב בכבוד רב לדתנו ולמקיימי מצוותיה, ואילו בארץ-ישראל מדריכים-מורים, כביכול, במחנות-העולים מאלצים את ילדינו לגזוז פאותיהם, לחלל שבת, לא להניח תפילין ולא להתפלל. אף גוררים אותם לראות סרטים של זימה. הם הוסיפו, אילו מהמדריכים מכים ילדים, גם מרעיבים אותם, על שום שממשיכים לקיים מצוות.

תלונות דומות הגיעו גם ממחנות עולים שבהם יהודים מבבל, לוב, מרוקו וגלויות אחרות מארצות המזרח. רבבות עולים שומרי-מסורת חשו על גבם משטר-אימים אנטי-דתי כבד. אלה שתיכננו פעולה זו מגמתם היתה לשנות דעתם ואורחותיהם של הילדים והנוער כל עוד הם נמצאים במחנות-עולים והוריהם תלויים תלות כלכלית וחברתית במנגנון הקליטה. בשינוי כפוי זה יש סיכוי ממשי להגביל את גידולה של האוכלוסיה הדתית. ככל שיפחיתו בחזק-יד שומרי-מצוות בין הילדים והנוער של העדות הגדולות, שהגיעו מארצות ערב ומצפון-אפריקה, הדור הבא יהיה חילוני.

הכפיה במחנות הובאה לדעת הממשלה והכנסת, גם הוצעו הצעות של תיקון, שלא בוצעו במכוון. הביקורת אילצה לבחור ועדת-חקירה (יושב-ראש השופט גד פרומקין ובין חבריה י. בן-צבי וא. אלמליח), שחקרה ודרשה את הפרשה כולה במחנות-העולים. מסקנותיה אישרו את ההאשמות, נתפרסמו ברבים והחרידו את הציבור הדתי בארץ ובתפוצות.

הרי פסקאות מדו"ח ועדת החקירה:

"א. היתה שגיאה פאטלית למסור חינוך ילדי המחנות בכלל, ויוצאי ארצות המזרח בפרט, וביחוד יוצאי תימן, טריפוליטניה ומרוקו, לידי 'המחלקה להנחלת הלשון ולקליטה תרבותית בקרב העולים';

ב. הרכב המנגנון לא היה מותאם לצרכי אלמנט שהוא דתי ביסודו ועבירה על מצוה, קלה כחמורה, עלולה להביאו לידי זעזועים נפשיים ופריקת עול;

ג. הוא הדין גם בנימוסי-חברה שאין בהם אמנם משום חילול דת, אך קיימת סכנה חמורה, כי כשמטילים נימוסים כאלה לפתע, עלולים הם לערער יסודות-מוסר כללי;

ד. גזיזת פאות היתה שיטה ולא מקרה, גם הפרעת לימוד תורה היתה שיטה;

ה. לא דיקדקו בשמירת שבת ובתפילה ואף היו מקרים של הפרעת התפילה".

מסמך רשמי שקיים משטר-כפיה אנטי-דתי, הגוזר על תפילה ולימוד תורה כשיטה, גם גוזז פאות כשיטה, הטיל מבוכה רבה בקרב הנהגת מפא"י, המפלגה הראשית בשלטון, שבידיה משרד החינוך והתרבות בממשלה ומחלקת הקליטה בסוכנות היהודית. בין חברי ועדת החקירה היה יצחק בן-צבי, בעתיד הנשיא השני של המדינה.

ראש הממשלה, ד. בן-גוריון, ברוגזו הגיש את התפטרותו לנשיא המדינה, שצויינה כמשבר הראשון בממשלה שהוקמה לפני שנתיים בערך.

בדיון בכנסת על ההתפטרות אמר בין השאר משה שפירא: יש לבער מחיינו כפיה זו במחנות העולים. באיזו זכות השתלטה מפא"י

על חינוך ילדי העולים, שכידוע אין היא אלא מיעוט בחינוך? צאו למחנות-העולים, או לישוביהם, ותיבהלו לראות ילדי תימן קצוצי-פאות, גלויי-ראש, כצו הממונים עליהם. מעשה נורא הוא לכפות אורחות חילוניים על ילדיהם של אבות, שבגלותם מסרו את נפשם על שמירת התורה ומצוות. העובדות מעידות, שהדרשות הנאות של אילו מראשי מפא"י על אהבת ישראל ועל אהבת הזולת אין להן אחיזה במציאות. הפסיקו את הכפיה ונוכל לשאת יחד בתפקידינו למען המדינה.

אחר משא-ומתן חזר בו בן-גוריון מהתפטרותו, ובהודעתו אמר בין השאר: "היות ונשמעו במשך הזמן תלונות מצדדים שונים על אפליה ועל כפיה, תעשה ממשלה זו כל אשר ביכולתה לעקור כל אפליה וכפיה, במיוחד בעניני כלכלה, חינוך, תרבות ודת מכל צד שהוא. הממשלה תקים ועדת שרים אשר תברר תביעות דתיות של חבריה, ועד שיושג הסדר בשאלות אלה ישאר סטאטוס-קוו בעניני דת".

ההסדר במחנות עולים שהוצע ואושר קובע:

א. החינוך במחנות עולי תימן יהיה זרם דתי אחיד, בפיקוח ועדה של ארבעה מחנכים מארבעת הזרמים, עובדים, מזרחי, אזורחי, "החינוך הדתי" של ההסתדרות, כולם אנשים שומרי-מצוות. ועדה זו תקבע תכנית הלימודים וסדרי הענינים הפדגוגיים;

ב. בשאר המחנות יוקמו כיתות למגמה כללית ולמגמה דתית;

ג. הכיתות יתנהלו בפיקוחו הישיר של מנהל המחלקה לחינוך.

ד

בינתיים הועברו רבבות עולים מן המחנות הארעיים למעברות ולשיכונים קבועים. עם המעבר נזדרזו פעילי מפא"י ורשמו ילדי העולים לחינוך של זרם העובדים החילוני. באו נציגי ההורים הדתיים בדרישה לא לשנות מן המוסכם. דין אחד למחנות ולמעברות. אלה שהשתייכו לזרם הדתי במחנות ישתייכו לו גם במעברות. מפא"י התנגדה לכך

והכריחה הורים דתיים לשלוח את ילדיהם לבתי-ספר של החינוך החי-לוני במקומות-דיוורם החדשים, במגמתה העיקשת לשלול את הזכות מהמוני עולים שומרי-מסורת להעניק חינוך דתי לילדיהם. מפלגה זו השתמשה בחינוכה כמכשיר פוליטי כדי להרבות נוער פורק עול-מצוות מבין העולים. החלטתה היתה, כנראה, למנוע קיומו של רוב דתי בקרב בני ובנות העולים מארצות המזרח. רוב זה עלול לסכן את שלטונה.

עמדתה התקיפה של סיעת החזית הדתית נגד מסע-הכפיה החילוני בקרב עולי ארצות המזרח הביאה להתפטרותה של הממשלה (אדר תשי"א). התפטרות שנגרמה על-ידי פגיעה חמורה ביותר בזכות ההורים לחנך את ילדיהם לפי אמונתם ואורחות חייהם.

הישוב ברובו היה חילוני. מבחינה זו לא היה הבדל בין מפא"י לבין הציונים הכלליים, הפרוגרסיבים וחרות. מפ"ם, שכללה אז את השומר-הצעיר ואחדות העבודה, השתעשעה בנטיות למשטר סטלין ולחמה בדת בשצף-קצף. לכן היה קיים כמעט קשר-שתיקה של דעת-הקהל לגבי ההתרחשויות במחנות ובמעברות. שתקו העתונים ולא מיהו נגד הלחץ שלוחצים על עולים שומרי-מצוות למסור את ילדיהם לחינוך בו מגדלים אותם לחיות בניגוד למסורתם ולמצפונם. שתקו אנשי-רוח וראשי-ציבור. דעת-הקהל החילונית התייחסה באדישות, אולי גם בסיפוק-מה, לפירוקם של ילדי תימן, מרוקו ולוב ממצוות וממסורות דתיות.

המנצח על הכפיה, ראש המחלקה לתרבות, הסביר את מעשהו כמבצע תרבותי-לאומי. הוא אמר: "יש לקלף מיהודים אלה את גלותם ולהפכם שותפים מלאים ונאמנים למהפכה הישראלית, בחזותם החיצונית, בדעתם ובאורחותיהם. ישתלבו מהר ככל האפשר בארץ-ישראל העובדת".

הנועזים מבין ההורים בריכוזי העולים היו המוחים העיקריים אליהם הצטרפו פעילי-החינוך במחנה הדתי והחרדי; העתון הדתי היומי "הצופה" וראשי הציבוריות הדתית. באסיפת-מחאה של חכמי תימן כנגד הכפיה זעק רב אחד בלשון איוב: "ארץ ניתנה ביד רשע!" רב

שני קרא באנחה: ראש הממשלה מרבה לדבר שעלינו להיות "אור לגויים". למראה הדיכוי והפחד בקרב העולים אני שואל: "כסדום היינו לעמורה דמינו?" הוא סיים את דרשתו בפסוק מאיכה: "על אלה חשכו עינינו, על הר ציון ששמים, שועלים הלכו בו".

בזמן ההוא שלטה מפא"י שלטון מוחלט בקרב המוני העולים. עובדי הקליטה, ההדרכה והחינוך, ברובם המכריע היו אנשי מפלגה זו, והם מינו את עצמם אפוטרופסים גם לחינוך ילדיהם ולהדרכת נעריהם. הכפיה השיטתית היתה חלק מהתכנון להשתלט שלטון מלא על המונים אלה ולעשותם נאמני מפא"י. בדעה, באורחות ומחר-מחרתיים גם בהצבעה.

צמרת מפלגה זו סברה, כנראה, שראשי החזית הדתית ישלימו עם הכפיה ולא יגרמו משבר ממשלתי. היא טעתה. הציבור הדתי התקומם נגד העברת ילדי יהודים על דעתם ודתם. ממשלה שמרשה מעשים אלה, ובחלקה אחראית לכך, אין לה זכות קיום, דינה להתפטר.

שני החכמה
13676

ה

בנאום מקיף בכנסת השמייע משה שפירא את נאום-תוכחתו כלפי שערוריית הכפיה, החינוך וגורמיה. הרי מדבריו:

משבר החינוך אינו תופעה בודדת בחיי מדינת ישראל. הוא חוליה בשרשרת תופעות שליליות ומסוכנות בחיינו הציבוריים. משבר החינוך הוא סימפטום של מחלה המקננת בגוף המדינה. אם לא יקום בנו הרוח לשרש ולעקור את גורמי המחלה, הנני רואה חזות קשה. מדינת ישראל תוכל להתקיים ולהתפתח רק אם היסוד המוסרי שלה יהיה חזק ואיתן.

אם, חלילה, יגבר אצלנו הכלל "כל דאלים גבר", הרי נהרוס בידינו את היקר לנו מכל, את מדינת ישראל.

אחד מגדולינו פירש את הפסוק בתהלים (כב): "מי יעלה בהר השם ומי יקום במקום קדשו", לאמור: אפשר על-ידי מאמץ לעלות בהר השם, אך העיקר הוא לקום במקום קדשו, להחזיק מעמד ולעמוד

באותה הפסגה שהאדם הגיע ולא ידרדר חלילה למדרון. דבר זה אפשר גם לומר על המדינה. בקרבנות-דמים יקרים הגענו למעמד של מדינה; העפלנו אל פסגת האושר הלאומי. אך העיקר הוא להתקיים כמדינת ישראל הראויה לשמה ולייעודה.

הלב מתפלץ למראה הירידה המוסרית בהרבה משטחי החיים שלנו, בתקופה כה קצרה. הנני פונה לכל המפלגות בבית הזה: הבה נעשה מאמץ להבין איש את שפת רעהו. אל נהפוך את מדינת ישראל למגדל בבל, חלילה, ואל ניתן לשטן המשחית לרקוד בתוכנו.

כפי שאמרתי, משבר החינוך רק מעיד על מחלה, ומהי לפי דעתי המחלה? יצר השלטון וההשתלטות. בקום המדינה ניעורו בנו שאיפות של שלטון, דבר שהיינו רחוקים מאוד ממנו אלפי שנים. חוששני, שיצר השלטון מביא אותנו לידי מעשים שיהרסו כל שלטון במדינה זו. רגילים אנו לדבר גבוהה-גבוהה על דמוקרטיה ומוסר נבואי, אך ברגע שטעמנו טעם השלטון, לא עמדנו בנסיון.

במקום ללכת בדרך הפשוטה שכל אדם יהיה אדון לעצמו ובידיו לקבוע את גורלו ואת גורל צאצאיו, אם זה נוגע לדת, אם זה נוגע לחינוך, אם זה נוגע להתיישבות ואם זה נוגע ליתר הדברים, הרי, לצערי, נקטנו דרך אחרת לגמרי הרחוקה מדמוקרטיה אמיתית כרחוק מזרח ממערב. הדרך אמנם מקובלת במדינות מסוימות, אך אני מקווה שלא יהיה לה מקום במדינתנו.

שפירא תיאר איך מייצרים "חלוקה צודקת":

מהו המצב? מאות אלפי עולים זורמים למדינה, וכל אחד, כנראה, רוצה להשפיע עליהם מרוחו. אין לי דבר נגד זה, שכל אחד ינסה להשפיע, אבל בדרכים מותרות ולא בדרכי-השפעה אסורות. אומרים לו: "אתה, עולה חדש מתימן, טריפולי, עיראק או תורכיה, אתה חדש בארץ. אינך מבין הרבה בהוויות עולמנו. מה לך לחשב חשבונות, אנו נקיים כך מידת הכנסת-אורחים גם בשטח אורח החיים והמחשבה. העיקר, תהיה אזרח מקשיב ותציית לכל אשר יורוך. תקבל מאתנו שיכון, צרכניה, עבודה, בגדים ומפלגה". הכל קשור במתן האחרון — המפלגה. ולמטרה זו נשלחו שליחים. אהיה האחרון שלא אעריך את

המפעל של המעברות, של קליטת עליה, של מסירותם של כל אלה המטפלים בזה, של המפעל הענקי שבוצע על-ידי הצבא שלנו. אבל מה זה נוגע לעצם הענין של חינוך ילדים? האם אנו, כיהודים האחראים לעתידו של העם, האם אין מתפקידנו העיקרי לקלוט ילדי הורים אלה ללא כל תנאי?

כמו שבכל חיי המדינה שולט ה"מפתח", קיימת גם בשטח של קליטת עליה "חלוקה צודקת". זה התחיל עוד בסוכנות היהודית, שהחליטה, משום מה, לחלק את המעברות באופן צודק בין המפלגות, כעין מתן שטח-מחיה לכל מפלגה ומפלגה.

הנה מה שהעלתה חכמתה העליונה: רוב המעברות שייכות למפא"י ולמפ"ם. בידי הפועל-המזרחי בסך הכל שתיים. המדובר הוא במעברות שהעולים הנמצאים בהן רובם המכריע הם דתיים. אנו עדים לתופעה מוזרה במקצת: השבט היקר הזה, התימנים, משזכו לאחר אלפיים שנות גלות מרה לעלות לארץ הקודש, חולקו בין המפלגות בישראל. ברובם מטפלים אנשי מפא"י ומפ"ם החילוניים. עד כמה שחלוקה זאת היתה מוצלחת אפשר להיווכח מתוך דין וחשבון שמאשים את השמאל בכפיה.

פעילי מפלגות השמאל, הזוכרים עדיין גירסה דינקותא, לא שכחו כנראה את הפסוק: "מפי עוללים ויונקים יסדת עוז", והעיקר הוא לימוד התורה. כולם שינסו מתניהם והתחילו "להרביץ תורה" משלהם לילדי ישראל במחנות. משראינו שהרבצת-תורה זו תכרית חלילה תורה של ישראל מישראל, התחלנו לפני שנה להילחם על זכותם של העולים לתת חינוך לילדיהם כרצונם הם ולא כרצונו של המדריך והמחנך. הדברים הגיעו לידי משבר בממשלה. אחר דין-ודברים מרובים הגענו לידי הסכמה שילדי התימנים ראויים לחינוך דתי, שכן כך הוא רצון ההורים. זהו שבט שבא שלם, אם לא בגופו וגם לא בממונו, הרי בא שלם ברוחו, מדינת ישראל חייבת לשמור על שלמות זו.

אנשי התנועות הדתיות תבעו שימסרו לידם את החינוך לילדי תימן, מפני שהם רואים את עצמם מוסמכים קצת לחינוך דתי בארץ, ואז אמר ראש הממשלה: "אין אנו רוצים למסור את החינוך של יהודי

תימן למפלגה מסוימת; נהיה כולנו שותפים במצוה זו ללמד תורה לבני תימן". לא קל היה לנו להסכים שמפקח מטעם "העובד הדתי" של מפא"י או של הכלליים יפקח על החינוך הדתי. אך הסכמנו לכך. אמרנו: אנו מסכימים לארבעה מפקחים, למען השלמות ולמען השלום. במשך שנה שלמה טיפל משרד החינוך בביצוע החלטות שנת-קבלו על-ידי הכנסת, הממשלה וועדת השרים. כשבעים אחוז ולא יותר נרשמו לחינוך הדתי. אני לוקח לעצמי רשות לומר, כי היתה כאן חבלה מחושבת בחינוך הדתי. במשך השנה הזאת הועברו אלפי ילדים תימנים, עירקים, טריפוליטאנים, מהורים דתיים לחינוך לא-דתי. כאן עבר שפירא לדון בחינוך במעברות.

יגור החכמה
13676

בינתיים קפץ עלינו רוגזו של החינוך במעברות. כידוע החלטנו להעביר את העולים למעברות. היינו בטוחים שלפחות אותו הסדר שהיה קיים במחנות, יקוים גם במעברות. והנה קרה דבר משונה: אותן הסתדרויות שהן כל-כך "חרדות" לחינוך דתי, אמרו: חינוך דתי במעברות כפי שהיה במחנות — זה לא. בחוק התיקון היה כתוב: "מחנות", ולא מעברות. מה היה חסר לכם באותו הסידור של ארבעה מפקחים; משום מה עירערתם על היסוד הזה? ילמדונו רבותינו, מה נשתנה מעברה ממחנה? במה מתגלמת המהפכה שהעבירו יהודים תימנים ממקום למקום? האם זה מחייב אותנו להפר את ההסדר של חינוך דתי לילדי תימן?

כל יהודי, אפילו לא-דתי, צריך להודיע מן העובדה שלוקחים את ילדי תימן, שחיו במשך דורות חיים שלמים ומכניסים אותם לתוך אטמוספירה לא-דתית. מחנכים אותם אפילו לא למפא"י, זוהי הכרתי הברורה, אלא למפלגות קיצוניות בהרבה. מי התיר לנו את המעשים הללו? האם ברצון קיבלו עליהם יהודי תימן את עול החינוך החילוני? האם זה נעשה בידיעתם ובהסכמתם של ההורים, או תחת לחץ שאין דוגמתו במדינת ישראל?

לאחר שהביא מספרים ועובדות להוכחת טיעונו, אמר שפירא: אתם כפיתם על יהודי תימן ועל יהודי טריפולי ועל יהודים דתיים אחרים

הר כגיגית: אם תקבלו את תורת החינוך של ההסתדרות — מוטב, ואם לאו — יהיה רע ומר.

אתם באתם ליהודים ופרצתם פרץ בשבטים שמסרו את נפשם על חינוך ילדיהם בגלות המרה, על הנחת תפילין, תפילה, שמירת שבת. אני שואל: איך לא נקפכם לבכם לעקור את הילדים התמימים הללו מאמונתם ומן האוירה הרוחנית שהם חיים בה דורות? איך מלאכם לבכם לעקור את הנטעים הרכים הללו? ההיסטוריה הישראלית לא תסלח למעשים שנעשו במחנות ובישובי עולים. יש דין ויש דיין. האחראים לעניינים הללו עתידים לתת את הדין.

כל אלה שמפרסמים בעולם על "שלטון תאוקראטי" במדינת ישראל, מסלפים את האמת. אנו נלחמים על עיקר אחד יסודי: תנו לנו לחיות את חיינו כרצוננו. אנו דורשים חופש להורים דתיים לחנך את ילדיהם כרצונם. זו כל התורה התאוקראטית שלנו במדינת ישראל.

אני בעד חופש הפרט. החופש לא ניתן לחלוקה ולא לשיעורין. או חופש או שעבוד. אנו דורשים שנרגיש את עצמנו כולנו חופשיים במדינה. אם נמשיך ללכת בדרך זו, שכל רוב יכפה את דעתו על המיעוט, עד היכן נגיע? הלשם כך נשפך דם כה רב, הלזה התפללנו? הנני פונה לכולכם, לשים קץ להשתוללות הזאת, כי בנפשנו הדבר. נעקור מלבנו את היצרים האפלים. פנינו אינם למשברים. אנו יודעים מה דרוש היום למדינת ישראל בימים קשים אלה. אנו מוכנים לשרתה בכל נפשנו ובכל מאודנו. נחדש את האמונה בברית-אחים שהופרה. הימים הם טרופים למדינת ישראל ולעולם כולו. נדע להתרומם מעל המבדיל והמפריד, ונשמור על כבוד מדינתנו ועל כבוד עם ישראל.

ו

ראש הממשלה בן-גוריון עלה על במת הכנסת להשיב לנאומו של שפירא. אי-אפשר היה לו לענות ישר לענין, שהרי העובדות שהביא שפירא הטיחו בפניו: מכריחים ילדים תמימים באמונתם, עולי תימן, לא להתפלל, לא ללמוד תורה, ומוסיפים גזיזת פאותיהם. החינוך

של זרם העובדים הוא חינוך חילוני, ו"החינוך הדתי" המבוים של ההסתדרות אינו אלא הסוואה לחינוך חילוני. כמה וכמה מאנשי "העובד הדתי" מצפונם העיק עליהם והודיעו לשר החינוך והתרבות: "תנועת המושבים בהסתדרות מסכנת את בתי-הספר של העובד הדתי".

בן-גוריון הוא פולמוסן, אך כדרכו בשעות של רוגז היה מיידה אבן ביריבו. אף עתה נהג כך. הוא פתח את דבריו:

"ראש הפועל-המזרחי דיבר כאן (קריאת-ביניים: הוא שר הפנים). אני יודע מה אני מדבר; דיבר כאן ראש הפועל-המזרחי, הוא לא דיבר כשר הפנים (קריאת-ביניים: ואתה ראש מפא"י). אין זה עסקר, הוא דיבר בשם הפועל-המזרחי ולא בשם הממשלה (קריאת-ביניים: בשם מי אתה מדבר, לא בשם מפא"י?). אבקש לא להפסיק אותי. שאלתי את ידידי שפירא: בשם מי דיבר? והוא אמר: בשם הפועל-המזרחי (שפירא: אמרתי זאת? לא נשאלתי ולא אמרתי. התואר ראש הפועל-המזרחי לכבוד לי, אבל יש ענין של טאקט). יש פה חופש הדיבור וכל אחד יבחר את סגנונו".

מכאן ואילך עבר להתקפה אישית: "כששמעתי הקיטרוג הגדול על שואפי השלטון, על אנשי הכפיה, עצמתי עיני לרגעים אחדים ושאלתי את עצמי: מיהו המקטרג? מי הוא האיש החוצב להבות נגד שואפי השלטון? נזיר, אדם הבורח מן השררה? יושב אוהל, איש תם? וכיצד חסיד תמים זה הגיע לכנסת? פקחתי את עיני וראיתי שמדבר שר הפנים, שר העליה ושר הבריאות, והשתוממתי: למה הוא צריך להכות על חטא בפומבי ועל החזה של זולתו? הוא עובר על הכתוב בפרק טו בתהלים: 'הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו. לא רגל על לשונו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו'".

לא זו בלבד אלא בן-גוריון פסל את החינוך הדתי של מפלגות החזית הדתית, "מפני שאינן מקיימות 'ואהבת לרעך כמוך', זה כלל גדול ביהדות. כלל זה יתכן רק בחיי עבודה ובמשטר אחדות ושיוון של ההסתדרות". לדעתו, זרם-העובדים הוא חינוך ליהדות.

והלאה: "בענין הזרמים בחינוך, לא נאמר שזרם העובדים מוכרח להיות לא־דתי כמו שלא נאמר שזרם המזרחי מוכרח להיות דתי. ושום ממשלה לא תעז להכיר במונופול של מפלגה הקוראת לעצמה דתית על יהודים דתיים. אין לכם זכות לדבר בשם כל העם וגם לא בשם היהדות. אפשר לקיים דת בלי מפלגות דתיות כמו אצל אבותינו". כלפי דברי שפירא, כי הוסכם, שבמחנות עולים יהיה החינוך הדתי מסור לפיקוח ארבעה נציגים של ארבעת הזרמים, אמר בהחלטיות: "הצעה זו לא נתקבלה כי אני רואה בה תביעה של מונופול (שפירא: זו היתה הצעתך). הסדר שנהוג בכל בתי־ספר ינהג גם בבתי־ספר שבמעברות. אני בכלל נגד זרמים בחינוך. בקרוב נדון אם לשחרר את החינוך משלטון של מפלגות. ממשלה הבנויה על יסוד קואליציה טעוֹנה הרבה סובלנות (שפירא: זה נכון). אנו עשינו כמיטב יכולתנו והשופט ישפוט".

ז

נאום פולמוסי, שהתחמק מבירור גופי־דברים, אך ניכר היה, שדברי שפירא קלעו למטרה. מערכת החינוך עלתה לשורה הראשונה במאבק בין הציבור הדתי לבין החילוניים. הכפיה האנטי־דתית בריכוזי עולים היתה אזהרה חמורה ליהדות של תורה ומצוה: בצרו את החינוך הדתי בארץ, שבו גנוז עתיד היהדות במדינה. שפירא הוציא מכאן את הלקח העיקרי.

לאחר הודעת בן־גוריון על התפטרות הממשלה הקריא משה אונא הצהרה בשם החזית הדתית המאוחדת. באחד מקטעיה נאמר: "ראש־הממשלה דיבר על הזכות לייצג את היהדות הדתית ורצה לשלול זכות זו מהחזית הדתית המאוחדת. הוא רוצה לקחת לעצמו את הזכות לקבוע מה זו יהדות דתית. אנו שוללים זכות זו מראש־הממשלה. לא כל אדם הרוצה ליטול את הרשות יבוא ליטול. בודאי לא אדם לא־דתי, גם אם הוא מרגיש את עצמו מושרש במסורת היהדות. "אם מדובר על אפוטרופסות בשאלות הנידונות, זוהי אפוטרופסות

של אנשים בלתי-דתיים על אנשים דתיים. זו הבעיה. נילחם נגד אפוטרופסות זו על כל התופעות ההרסניות הנובעות ממנה. זה התפקיד הקדוש אשר המפלגות המאוחדות בחזית הדתית הקדישו לו את מאמציהן ויקדישו לו גם בעתיד".

ההצהרה קובעת בלשון ברורה: "המאבק המתנהל במדינה בשטח החינוך, שורשיו ביצר ההשתלטות המפלגתית, אשר הביא לידי תופעות חמורות של כפיה ושל הינתקותם של ילדים מחינוך דתי באמצעים פסולים של לחץ כלכלי וארגוני על הוריהם".

הכנסת שמעה שני נאומים. אחד של משה שפירא, דובר הנציגות הדתית בכנסת, שר הפנים, שהאשים את סיעת-הרוב בממשלה בהשתלטות כפויה על רוחם ונפשם של עולים חדשים, יוצאי ארצות המזרח, במגמה לחמוס מילדיהם אמונתם התמימה ומסורתם שהיא חלק מעצם טבעם.

הוא דיבר בעוז התוכחה, נשען על עובדות, דברים ממוזגים אירוניה כאן ושם, שהוסיפה תבלין, בהימנעות מכל אבק של פגיעה אישית. הנאום השני היה של דוד בן-גוריון, ראש הממשלה ושליטה הכל-יכול של המדינה, שלא העזו להמרות את פיו. הוא לא השיב להאשמות. לא היה מעונין, כנראה, להשיב, שכן מבצע-הכפיה היה מתוכנן על-ידי עושי-דברו. אך נטה לעניינים שוליים, התכחש למה שהבטיח והחליט. ניסה לשים את יריבו ללעג.

פער רב היה בין דבריו הכנים והכאובים של שפירא לבין דבריו הכעוסים של בן-גוריון.

שפירא, ששילב בנאומו פסוק מפרק כד בתהלים, נעימתו היתה זו של האמור בו: "נקי כפיים ובר-לבב"; בן-גוריון, שציטט כל פרק טו מספר תהלים, נעימתו ותוכן דבריו היו ההיפך מן האמור בו: "הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו".

מה שהדאיג את שפירא ואת חבריו היה הרמז בדברי בן-גוריון, שבדעתו להוציא את החינוך מידי המפלגות. יש להתכונן כראוי להגנה על עצמאותו המליאה של החינוך לתורה ומצוה בישראל.